

संत गाडगेबाबा ग्राम स्वच्छता अभियान
सुधारीत मार्गदर्शक सूचना.

महाराष्ट्र शासन

पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग

शासन निर्णय क्रमांक: संग्रा-२०१८/प्र. क्र. ४१/पापु-१६

७ वा मजला, गोकुळदास तेजपाल रुग्णालय इमारत संकुल
लोकमान्य टिळक मार्ग, क्रॉफर्ड मार्केट, मंत्रालय, मुंबई- ४०० ००१

तारीख: २५ एप्रिल, २०१८.

वाचा :

- १) शासन निर्णय, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग क्र. अभियान-१००८/ प्र.क्र.१७७/पापु-१६,
दिनांक १५ सप्टेंबर, २००८
- २) शासन निर्णय, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग क्र. अभियान १००९/ प्र.क्र.९१/पापु-१६,
दिनांक ३० मे, २००९
- ३) शासन निर्णय, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग क्र.संग्रा-२०१६/ प्र.क्र.७२/पापु-०८,
दिनांक ०४ जून, २०१६

प्रस्तावना :

महाराष्ट्र राज्यात ग्रामीण स्वच्छतेची व्याप्ती वाढविण्यासाठी संत गाडगेबाबा ग्राम स्वच्छता अभियान अधिक परिणामकारकरित्या राबवून ते सर्व ग्रामीण कुटुंबांपर्यंत पोहचविणे आवश्यक आहे. त्या अनुषंगाने उपरोक्त वाचा येथील सर्व शासन निर्णय अधिक्रमित करुन संत गाडगेबाबा ग्राम स्वच्छता अभियान सन २०१८-१९ साठी मार्गदर्शक सूचना निर्गमित करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय:

२. सन २०१८-१९ या वर्षासाठी संत गाडगेबाबा ग्राम स्वच्छता अभियानांतर्गत घेण्यात येणाऱ्या स्पर्धेच्या अनुषंगाने खालीलप्रमाणे सर्वसमावेशक सूचना निर्गमित करण्यात येत आहेत :-

संत गाडगेबाबा ग्राम स्वच्छता अभियानांतर्गत समितीची रचना पुढीलप्रमाणे असेल :-

(अ) राज्यस्तरीय उच्चाधिकार समिती:-

राज्यस्तरीय उच्चाधिकार समिती मा. मंत्री (पाणी पुरवठा व स्वच्छता) यांच्या अध्यक्षतेखाली व मा. राज्यमंत्री (पाणी पुरवठा व स्वच्छता) यांच्या सह अध्यक्षतेखाली राहिल. या समितीमध्ये १) ग्राम विकास, २) वित्त, ३) शालेय शिक्षण, ४) सार्वजनिक आरोग्य, ५) जलसंधारण, ६) वने, ७) सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य, ८) उच्च व तंत्र शिक्षण ९) पर्यावरण व १०) महिला व बाल विकास विभागाचे अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव हे सदस्य राहतील व अपर मुख्य सचिव, पाणी पुरवठा व

स्वच्छता विभाग हे सदस्य सचिव राहतील. आवश्यकता भासल्यास अन्य विभागाच्या अधिका-यांचा या समितीमध्ये समावेश करण्यात येईल.

(ब) जिल्हास्तरीय संनियंत्रण समिती:-

जिल्हा स्तरावर मा. पालकमंत्री यांच्या अध्यक्षतेखाली जिल्हास्तरीय संनियंत्रण समिती राहिल, ज्यामध्ये पालक सचिव, अध्यक्ष (जिल्हा परिषद), जिल्हाधिकारी, उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (पाणी व स्वच्छता), सार्वजनिक आरोग्य, महिला व बालविकास, सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य, पाणी पुरवठा व स्वच्छता, माहिती व जनसंपर्क इत्यादी विभागाचे पदाधिकारी व अधिकारी हे सदस्य राहतील व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद हे सदस्य सचिव राहतील.

३. अभियान पूर्वतयारी, ग्रामपंचायती तपासणीसाठी तयारी व तपासणी कार्यक्रम:-

(i) दिनांक ०१ मे ते १५ मे:-

या अभियानाची सुरुवात दिनांक १ मे पासून करावी. दिनांक १ मे रोजी अभियानाची घोषणा झाल्यानंतर त्यापुढील कालावधीमध्ये मा. मंत्री (पाणी पुरवठा व स्वच्छता) हे राज्यस्तरावर आणि मा. पालकमंत्री हे जिल्हास्तरावर बैठका घेऊन अभियानाची अंमलबजावणी यशस्वीपणे करण्याचे आवाहन करतील.

या कालावधीमध्ये मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांच्या मार्गदर्शनानुसार गट विकास अधिकारी हे तालुक्यातील ग्रामपंचायतींचे सरपंच, ग्रामपंचायत सदस्य, ग्रामविकास अधिकारी व सर्व संबंधितांची सभा तालुका स्तरावर आयोजित करतील. सदर सभेस संबंधित मा. खासदार/ मा. आमदार, जिल्हा परिषद सदस्य, पंचायत समितीचे सभापती, उपसभापती, पंचायत समिती सदस्य, सेवाभावी संस्था, महाविद्यालयाचे प्राध्यापक, स्वातंत्र्य सैनिक इत्यादी मान्यवरांना निमंत्रित करण्यात यावे व सर्वांना अभियानात सक्रिय सहभागी होण्याचे आवाहन करावे.

(ii) दिनांक १६ मे ते ३१ मे:-

या कालावधी दरम्यान प्रत्येक ग्रामपंचायतीमध्ये सरपंच ग्रामसभा घेतील. ग्रामस्तरावर अभियान यशस्वी करण्यासाठी ग्रामपंचायत पातळीवर सरपंच त्यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती गठीत करतील. या समितीमध्ये सर्व संबधित स्थानिक लोकप्रतिनिधी व अधिकारी/कर्मचारी सदस्य असतील. समितीच्या बैठकीमध्ये अभियानामध्ये सक्रिय काम करण्यासाठी कृती कार्यक्रम ठरविण्यात यावा. पूर्ण गावाचा अभ्यास करून वैयक्तिक शौचालयाच्या स्थितीबद्दल माहिती एकत्रित करून त्याप्रमाणे संपूर्ण स्वच्छतेबाबतच्या बाबी (वैयक्तिक स्वच्छता, घनकचरा व्यवस्थापन, सांडपाणी व्यवस्थापन, मासिक पाळी व्यवस्थापन, पाणी पुरवठा आणि परिसर स्वच्छता) कृती कार्यक्रमांमध्ये समाविष्ट कराव्यात.

(iii) दिनांक ०१ जून ते ३० सप्टेंबर:-

या कालावधीमध्ये राज्यातील प्रत्येक ग्रामपंचायतीमधील प्रत्येक प्रभाग (Ward) हा “ उत्कृष्ट प्रभाग ” या स्पर्धेकरिता परिशिष्ट १ मधील निकषाप्रमाणे जास्तीत जास्त गुण मिळविण्यासाठी तयारी करेल.

(iv) दिनांक १ ऑक्टोबर ते ३१ ऑक्टोबर:-

या कालावधीमध्ये प्रत्येक ग्रामपंचायतीने “ उत्कृष्ट प्रभाग ” या स्पर्धेचे आयोजन करावे. या स्पर्धेच्या तपासणीकरिता गट विकास अधिकारी यांनी ग्रामपंचायत स्तरावर तपासणी समिती गठीत करावी. या समितीने सोबतच्या परिशिष्ट १ मधील निकषाप्रमाणे तपासणी करून ग्रामपंचायत अंतर्गत उत्कृष्ट प्रभागाची निवड करावी. या स्पर्धेमध्ये निवडलेल्या “उत्कृष्ट प्रभागा ” साठी रूपये १०,०००/- (रूपये दहा हजार फक्त) इतके बक्षिस देण्यात येईल. तसेच उत्कृष्ट प्रभागातील प्रत्येक कुटुंबप्रमुखाला एक लॅमिनेटेड प्रशस्तीपत्रक देण्यात येईल. या प्रशस्तीपत्रकामध्ये “ -- ग्रामपंचायत/ग्रुप ग्रामपंचायत अंतर्गत सन २०१८-१९ या वर्षामध्ये निवडलेल्या उत्कृष्ट प्रभागामधील मी रहिवाशी आहे ”. याबाबीचा ठळकपणे उल्लेख करून आवश्यक अन्य बाबींचा समावेश करण्यात यावा. सदरचे प्रशस्तीपत्रक सभापती व गट विकास अधिकारी, पंचायत समिती यांच्या स्वाक्षरीने देण्यात यावे.

या प्रक्रियेचे संपूर्ण नियंत्रण व संपूर्ण जबाबदारी जिल्हा स्तरावर उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (पाणी व स्वच्छता) यांची व तालुका स्तरावर गट विकास अधिकारी यांची राहिल. “ उत्कृष्ट प्रभाग ” करिता मिळणारे बक्षिस रूपये १०,०००/ (रूपये दहा हजार फक्त) चा विनियोग संबंधित ग्रामपंचायतीने बक्षिस प्राप्त उत्कृष्ट प्रभागामधील विकास कामाकरिता करावा.

v) दिनांक १ नोव्हेंबर ते ३० नोव्हेंबर :-

गट विकास अधिकारी, पंचायत समिती यांनी तालुका स्तरावर “ उत्कृष्ट प्रभाग ” स्पर्धेमध्ये प्रथम क्रमांकावर आलेल्या उत्कृष्ट प्रभागाचा सत्कार सोहळा व पुरस्कार वितरण कार्यक्रम आयोजित करावा. या कार्यक्रमांमध्ये जास्तीत जास्त ग्रामस्थांचा व लोकप्रतिनिधींचा सहभाग सुनिश्चित करावा, जेणेकरून इतर प्रभागामधील ग्रामस्थांना देखील प्रेरणा मिळेल.

vi) दिनांक १ डिसेंबर ते ३१ डिसेंबर:-

जिल्हयातील सर्व जिल्हा परिषद गटातील समाविष्ट ग्रामपंचायतींमध्ये स्पर्धा आयोजित करण्यात यावी. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी सदर गटातील ग्रामपंचायतींच्या तपासणीसाठी संबंधित गट विकास अधिकारी, पंचायत समिती यांच्या अध्यक्षतेखाली समित्या गठीत कराव्यात. या समित्यांनी सोबतच्या “परिशिष्ट २” मधील निकषानुसार तपासणी करावी व गटातील सर्वोच्च गुण प्राप्त करणा-या ग्रामपंचायतीची निवड करावी. त्यानंतर प्रत्येक गटातील प्रथम क्रमांक प्राप्त ग्रामपंचायतीचे नाव ३१ जानेवारी पूर्वी मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांना सादर करावे.

vii) दिनांक १ जानेवारी ते ३१ जानेवारी:-

या कालावधीत गट स्पर्धेमध्ये सर्वात जास्त गुण प्राप्त करणा-या ग्रामपंचायती जिल्हास्तरीय स्पर्धेसाठी या शासन निर्णयासोबतच्या “ परिशिष्ट- २”मध्ये नमूद केलेल्या निकषाप्रमाणे तयारी करतील.

viii) दिनांक १ फेब्रुवारी ते २८ फेब्रुवारी :-

जिल्ह्यातील प्रत्येक गटातील प्रथम क्रमांकावर आलेल्या ग्रामपंचायतीची जिल्हास्तरीय तपासणी समितीकडून तपासणी करण्यासाठी समिती गठीत करण्याचे पूर्ण अधिकार मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांना राहतील. या शासन निर्णयासोबतच्या “ परिशिष्ट- २” मध्ये नमूद केलेल्या निकषाप्रमाणे ग्रामपंचायतीची तपासणी करावी व जिल्हास्तरावर प्रथम, द्वितीय व तृतीय क्रमांकासाठी ग्रामपंचायतीची निवड करून, याबाबतचा अहवाल विभागीय आयुक्त यांना सादर करावा.

जिल्हा परिषद गट स्तरावरील प्रथम क्रमांकावर आलेल्या ग्रामपंचायती व जिल्हा स्तरावरील प्रथम, द्वितीय व तृतीय क्रमांकावर आलेल्या ग्रामपंचायतींचा एकत्रित सत्कार सोहळा व बक्षिस वितरण कार्यक्रम जिल्हा स्तरावर मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी आयोजित करावा.

ix) दिनांक ०१ मार्च ते ३१ मार्च :-

स्पर्धेतील जिल्हा स्तरावरील प्रथम आणि द्वितीय क्रमांक प्राप्त ग्रामपंचायतींची विभागस्तरीय स्पर्धेसाठी या शासन निर्णयासोबतच्या “ परिशिष्ट- २” मध्ये नमूद केलेल्या निकषाप्रमाणे तपासणी करावी व विभागस्तरावर प्रथम, द्वितीय व तृतीय क्रमांकासाठी ग्रामपंचायतीची निवड करून, याबाबतचा अहवाल शासनास सादर करावा. याकरिता विभागीय स्तरावर तपासणी समित्या गठीत करण्याची कार्यवाही विभागीय आयुक्त यांनी करावी.

x) दिनांक १ एप्रिल ते ३० एप्रिल :-

विभाग स्तरावरील प्रथम, द्वितीय व तृतीय क्रमांकावर आलेल्या ग्रामपंचायतींचा सत्कार सोहळा व बक्षिस वितरण कार्यक्रम विभागीय आयुक्त यांचे अध्यक्षतेखाली विभागस्तरावर आयोजित करावा.

xi) दिनांक १ मे ते ३० जून :-

स्पर्धेतील विभाग स्तरावरील प्रथम व द्वितीय क्रमांक प्राप्त ग्रामपंचायतींची या शासन निर्णयासोबतच्या “ परिशिष्ट- २” मध्ये नमूद केलेल्या निकषाप्रमाणे राज्यस्तरीय तपासणी समितीने तपासणी करावी व गुणांकनाच्या आधारे प्रथम, द्वितीय व तृतीय क्रमांकावर आलेल्या ग्रामपंचायतींचा एकत्रित अहवाल अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, यांना सादर करावा.

राज्यस्तरीय तपासणी समिती पुढीलप्रमाणे असेल:-

उप सचिव व प्रकल्प संचालक, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, मंत्रालय	अध्यक्ष
अवर सचिव (पापु-१६), पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, मंत्रालय	सदस्य
महाराष्ट्र ग्रामीण जीवन्नोती अभियान, सार्वजनिक आरोग्य, महिला व बाल विकास, पर्यावरण यांपैकी कोणत्याही एका विभागातील एक सदस्य.	सदस्य
संचालक, पाणी व स्वच्छता सहाय्य संस्था	सदस्य -सचिव

xii) दिनांक ०१ जुलै ते ३१ ऑगस्ट :-

राज्यस्तरीय तपासणी समितीकडून अहवाल प्राप्त झाल्यानंतर, अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, आवश्यकता वाटल्यास प्रथम, द्वितीय व तृतीय क्रमांकावर आलेल्या ग्रामपंचायतीला युनिसेफ व इतर संबधित अधिकारी यांच्यासह भेट देवून अंतिम निकाल घोषित करतील.

xiii) दिनांक २ ऑक्टोबर २०१९:-

राज्यस्तरावरील बक्षिस वितरण समारंभाचे आयोजन करावे.

४. संत गाडगेबाबा ग्राम स्वच्छता अभियानाचे नियम :-

i) प्रत्येक स्तरावरील तपासणी समित्यांनी त्यांना नेमून दिलेल्या कार्यक्षेत्रातील ग्रामपंचायतींची तपासणी कधी व किती कालावधीत केली याची नोंद ग्रामपंचायतींच्या शेरेबुकात करावी.

ii) तपासणी समितीच्या प्रत्येक सदस्याने काटेकोर तपासणी करून मुल्यांकन निःपक्षपातीपणे करावे.

iii) प्रत्येक स्तरावरील समितीने दिलेला निर्णय हा अंतिम राहिल.

iv) प्रत्येक स्तरावरील तपासणी समितीने त्यांना नेमून दिलेल्या कार्यक्षेत्रामध्ये तपासणीअंती गुणपत्रिका तयार करावी व सदस्यांनी गुणपत्रिकेवर स्वाक्षरी करावी.

v) राज्यस्तरावर प्रथम पुरस्कार प्राप्त ग्रामपंचायतीला पुढील १० वर्षे या अभियानांतर्गत भाग घेता येणार नाही. तथापि राज्यस्तरावरील द्वितीय व तृतीय पुरस्कार प्राप्त ग्रामपंचायतीला या अभियानांतर्गत दर्जा उंचावण्यासाठी त्यापुढील ५ वर्षांमधील फक्त दोन स्पर्धांमध्ये भाग घेता येईल. राज्यस्तरावरील द्वितीय व तृतीय पुरस्कार प्राप्त व या व्यतिरिक्त इतर स्तरावरील पुरस्कार प्राप्त ग्रामपंचायतीस पुनः त्याच स्तरावर व क्रमांकावर बक्षिस पात्र झाल्यास त्यांना पुरस्कार रक्कम देय राहणार नाही. परंतू त्यांना प्रमाणपत्र देय असेल. त्या क्रमांकाचे पुरस्कार व क्रमांक गुणानुक्रमे त्यानंतरच्या ग्रामपंचायतीला देय असेल.

जर पुरस्कार प्राप्त ग्रामपंचायत वरच्या स्तरावरील पुरस्कारासाठी पात्र ठरली तर त्या ग्रामपंचायतीला दोन्ही पुरस्कारातील फरकाची रक्कम देय असेल.

- vi) या अभियानास जनतेचा प्रतिसाद व लोकसहभाग कायम रहावा किंबहुना आणखी वाढावा तसेच स्वच्छतेस/विकास कामास आलेली गती कायम रहावी यास्तव ग्रामपंचायतींनी केलेल्या कामाचे मुल्यांकन निःपक्षपातीपणे होणे आवश्यक आहे. यासंदर्भात प्रत्येक स्तरावरील तपासणी समितीतील अधिकारी व पदाधिकारी यांची जबाबदारी महत्वाची आहे. तपासणी समितीतील किमान २/३(दोन-तृतीयांश) सदस्यांनी तपासणीसाठी हजर राहणे आवश्यक आहे.
- vii) जर दोन किंवा त्यापेक्षा जास्त ग्रामपंचायतींना समसमान गुण प्राप्त झाले तर अशावेळी या शासन निर्णयासोबतच्या परिशिष्ट २ मध्ये नमूद केलेल्या घटकांपैकी **सांडपाणी व्यवस्थापन, घनकचरा व्यवस्थापन व शौचालय व्यवस्थापन** या घटकांमध्ये एकूण गुण ज्या ग्रामपंचायतीला जास्त प्राप्त झाले असतील त्या ग्रामपंचायतीला वरचा क्रमांक देण्यात यावा.
- viii) प्रत्येक ग्रामपंचायत/पंचायत समिती/जिल्हा परिषद यांनी या अभियानांतर्गत प्राप्त होणा-या बक्षिसांच्या रकमांचा विनियोग स्वच्छतेची निगडीत उपक्रमांवर करावा तसेच स्वच्छतेच्या अनुषंगाने ज्या सफाई कामगारांनी उत्कृष्ट काम केले आहे, अशा उत्कृष्ट सफाई कामगारांची निवड करण्यात येवून, बक्षिसाच्या रकमेपैकी काही रक्कम त्यांना रोख स्वरूपात देण्यात यावी व काही रक्कम सफाई कामगारांच्या आरोग्य संबधी बाबींवर खर्च करावी.

५. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज स्वच्छ ग्राम स्पर्धांतर्गत पुरस्कारांच्या रकमा :-

१.	उत्कृष्ट प्रभाग	प्रत्येक ग्रामपंचायतीमधील सर्व प्रभागांपैकी सर्वात जास्त गुण मिळविणा-या प्रत्येक “ उत्कृष्ट प्रभागास ” रु. १०,०००/- बक्षिस.
२.	गट स्पर्धा	जिल्हयातील प्रत्येक जिल्हा परिषद गटातील प्रथम क्रमांकावर आलेल्या ग्रामपंचायतीस रु. ५०,०००/-
३.	जिल्हास्तरावर प्रथम, द्वितीय व तृतीय क्रमांकावर आलेल्या ग्रामपंचायती	प्रथम - रूपये ५ लाख द्वितीय - रूपये ३ लाख. तृतीय - रूपये २ लाख
४.	विभागस्तरावर प्रथम, द्वितीय व तृतीय क्रमांकावर आलेल्या ग्रामपंचायती	प्रथम - रूपये १० लाख द्वितीय - रूपये ८ लाख. तृतीय - रूपये ६ लाख
५.	राज्यस्तरावर प्रथम, द्वितीय व तृतीय क्रमांकावर आलेल्या ग्रामपंचायती	प्रथम - रूपये २५ लाख द्वितीय - रूपये २० लाख तृतीय - रूपये १५ लाख

६. राष्ट्रपिता महात्मा गांधी स्वच्छ पंचायत समिती व जिल्हा परिषद स्पर्धा :-

गट विकास अधिकारी यांनी पंचायत समितीच्या अखत्यारितील सर्व ग्रामपंचायतींना परिशिष्ट २ प्रमाणे मिळालेल्या गुणांची बेरीज करावी. मिळालेल्या एकूण गुणांच्या ३५ % गुण विचारात घेवून, त्यास ग्रामपंचायतीच्या एकूण संख्येने भागून जे गुण येतील ते जिल्हा परिषदेकडे सादर करावे. जिल्हा परिषदेने पंचायत समिती निहाय माहिती जिल्ह्याच्या सरासरी गुणासह तसेच परिच्छेद-७ नुसार जिल्हा परिषद व पंचायत समिती निहाय माहिती ३१ मार्च पर्यंत शासनास सादर करावी.

७. राष्ट्रपिता महात्मा गांधी स्वच्छ जिल्हा व पंचायत समिती स्पर्धा गुणांकन व निकष:-

उपरोक्त परिच्छेद- ६ नुसार प्राप्त होणा-या गुणांमध्ये जिल्हा परिषद व पंचायत समिती यांना खालीलप्रमाणे ३० गुणांपैकी गुण देण्यात यावेत. सदर गुण परिगणित करताना खालील कोष्टकातील विषयामध्ये नमूद बाबींच्या अनुषंगाने जिल्हा व पंचायत समिती मधील संख्या विचारात घेण्यात यावी :-

क्र.	विषय	निकष	गुण
१)	बंद असलेल्या पाणी पुरवठा योजनांची टक्केवारी	एकूण संख्येपैकी १ % पेक्षा कमी असल्यास	१०
		१ ते २ % असल्यास	५
		२ % पेक्षा जास्त असल्यास	०
२)	पाणी पट्टी मिळणा-या उत्पन्नातून काही रक्कम योजनेच्या विशेष दुरुस्तीसाठी अन्य खात्यामध्ये जमा केली असल्यास	एकूण योजनांच्या संख्येपैकी २५ % वा त्यापेक्षा जास्त	५
		२५% पेक्षा कमी असल्यास	०
३)	पाणी पुरवठा योजनेच्या पाण्याच्या नमुन्यांची संख्या व तपासणीअंती पाणी पिण्यास अयोग्य असल्याबाबत प्राप्त झालेला प्रयोगशाळेचा अहवाल	एकूण नमुन्यांच्या संख्येपैकी १० % वा त्यापेक्षा कमी असल्यास	५
		१० % पेक्षा जास्त असल्यास	०
४)	एकूण शौचालयांची संख्या व प्रत्यक्षात वापरात असलेल्या शौचालयांच्या संख्येमधील फरक. (स्वतंत्र यंत्रणेद्वारा केलेल्या सर्वेक्षणानुसार)	एकूण शौचालयांच्या संख्येपैकी ५ % वा त्यापेक्षा कमी	५
		५ % पेक्षा जास्त असल्यास	०
५.	गोबरधन योजनेच्या प्रगतीबाबत	योजनेसंदर्भातील कागदपत्रांच्या तपासणीअंती कारणमिमांसेसह गुणांकन देण्यात यावेत	५
एकूण			३०

सदर ३० गुणांच्या अनुषंगाने राज्यस्तरीय तपासणी समितीमार्फत तपासणी करण्यात येईल.

८. राष्ट्रपिता महात्मा गांधी “स्वच्छ जिल्हा” व “स्वच्छ पंचायत समिती” स्पर्धेत निवडलेल्या जिल्हा व पंचायत समित्यांना खालीलप्रमाणे बक्षीसे देण्यात येतील.

१	राष्ट्रपिता महात्मा गांधी स्वच्छ जिल्हा परिषद	प्रथम क्रमांक -रु.१००.०० लाख द्वितीय क्रमांक -रु.७५.०० लाख तृतीय क्रमांक - रु.५०.०० लाख
२	राष्ट्रपिता महात्मा गांधी स्वच्छ पंचायत समिती	प्रथम क्रमांक -रु.५०.०० लाख द्वितीय क्रमांक -रु.३०.०० लाख तृतीय क्रमांक - रु.२०.०० लाख

९. उपरोक्त शासन निर्णय हा सन २०१८-१९ या वर्षाकरीता लागू असेल. सन २०१९-२० या वर्षाकरीता स्वतंत्र शासन निर्णय निर्गमित करण्यात येईल. उपरोक्त शासन निर्णयाच्या अनुषंगाने संत गाडगेबाबा ग्राम स्वच्छता अभियानाची अंमलबजावणी करण्यात काही अडचणी उद्भवल्यास त्यानुषंगाने अंतिम निर्णय घेण्याचे अधिकार अपर मुख्य सचिव, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग यांना राहतील.

१०. या अभियानांतर्गत होणारा खर्च "भागणी क्रमांक वाय-२, २२१५-पाणी पुरवठा व स्वच्छता- ०२ जलनिःस्सारण व स्वच्छता- १०७ मलप्रणाल सेवा- ग्रामीण स्वच्छता- पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना- राज्य योजना- (०४) (०५) संत गाडगेबाबा ग्राम स्वच्छता अभियानाची अंमलबजावणी, प्रचार, प्रसिध्दी व बक्षिस योजना (२२१५ १९८८) २६, जाहिरात व प्रसिध्दी " या लेखाशिर्षामधून भागविण्यात यावा.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१८०४२५१५०१४१०२२८ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(शाम लाल गोयल)
अपर मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन.

प्रत,

१. मा. राज्यपाल यांचे सचिव.
२. मा. मुख्यमंत्री यांचे सचिव.
३. सर्व मा. मंत्री यांचे खाजगी सचिव.
४. सर्व मा. राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव.

- ॡ. डड.डुधडनसडड व डुधडनडरुषद सदसुड.
- ॢ. डुखुड सऑुव, डंनुडरलड, डुंडई.
- ॣ. अडर डुखुड सऑुव/डुरधडन सऑुव/सऑुव सरुव, डंनुडरलड, डुंडई.
- ।. ऑुलुहड डरुषद अधुडकुषड/अधुडकुष , सरुव.
- ॥. वुडडडुगुड अडुडुकुत, सरुव
१०. ऑुलुहडधुडकडरुड, सरुव.
११. डुहडसंऑरलक डडहुडतुड व ऑनसंडरुक डुहडसंऑरलनरलड, डंनुडरलड, डुंडई.
१२. डुखुड कडरुडकडरुड अधुडकडरुड, ऑुलुहड डरुषद सरुव.
- १ॢ. उडडडुडुकुत (वुकडस), सरुव.
- १ॣ. उड डुखुड कडरुडकडरुड अधुडकडरुड (डडणुड व सुवऑऑतड/डंऑडडत), ऑुलुहड डरुषद सरुव, डडनुडु हुडड शडसन नुरुणुडडऑुड ऑडडडडुरतुड डुरतुडुक डंऑडडत सडडतुड सडडडडुड/उडसडडडडुड व गऑ वुकडस अधुडकडरुड डडनुडु ऑडडडडुड व गऑ वुकडस अधुडकडरुड डडनुडु डुरतुडुक डंऑडडत सडडतुड सदसुड, सरडडंऑ व गुरड वुकडस अधुडकडरुड डडनुडु ऑडडडडुड.
- १।. डडणुड डुरवठड व सुवऑऑतड वुडडडडुगुडतुल सरुव कडरुडडसनु.
- १ॡ. संगणक सडनुवडक, डडणुड डुरवठड व सुवऑऑतड वुडडडुगुड, डडनुडु सदरऑ शडसन नुरुणुड, डडणुड डुरवठड व सुवऑऑतड वुडडडुगुड, डडणुड व सुवऑऑतड सडडडुड संसुथड व रडऑुड शडसनडऑुड संकुतसुथळडवर अडलुड करडड तसुक वरुडल सरुवडनुड ई-डुल दुवडरुहु डडठवडड.
१०. नुवडनसुतुड, डडडु-१ॡ

परिशिष्ट - १

“ उत्कृष्ट प्रभाग ” स्पर्धा

उत्कृष्ट प्रभाग स्पर्धेअंतर्गत केलेल्या कामगिरीच्या मुल्यमापनाचे निकष
व त्या अनुषंगाने द्यावयाचे गुण

क्र	विषय	गुण	एकूण
१.	पाणी गुणवत्ता व पाणी व्यवस्थापन		२०
	प्रभागामधील पाणीपट्टी वसुली---	२०	
	९१ ते १००% असल्यास - २० गुण		
	७६ ते ९० % असल्यास - १६ गुण		
	५१ ते ७५ % असल्यास - १२गुण		
	५० % व त्यापेक्षा कमी - ८ गुण		
	२५- ते ४९ % असल्यास - ४ गुण		
	०- ते २४ % असल्यास - ० गुण		
२.	शौचालय व्यवस्थापन		२०
	i) प्रभागातील कुटुंबांकडील शौचालयाची संख्या	१०	
	९६ ते १०० % असल्यास - १० गुण		
	९१ ते ९५ % असल्यास - ५ गुण		
	व त्यापेक्षा कमी - ० गुण		
	ii) कुटुंबातील सदस्यांकडून शौचालयाचा वापर.	१०	
	९६ ते १०० % असल्यास - १० गुण		
	९१ ते ९५ % असल्यास - ५ गुण		
	व त्यापेक्षा कमी - ० गुण		
३.	घनकचरा व्यवस्थापन		१०
	घरोघरी कचरापेट्या व सार्वजनिक ठिकाणी कचरापेट्या पुरेशा संख्येने असून त्याचा नियमित वापर होत असून कचरा गोळा करण्यापुर्वी प्रत्येक घरात कच-याचा ओला, सुका व धोकादायक असे वर्गीकरण होत असल्यास -	१०	
४.	सांडपाणी व्यवस्थापन		१०
	प्रभागातील सांडपाण्याच्या व्यवस्थापनाकरिता १००% शोषखड्डे असल्यास	१०	

५.	परिसर स्वच्छता		१०
	प्रभागातील रस्ते, गल्ल्या, घरासमोरील अंगणे, परसदारे यांची रचना, स्वच्छता व सजावट, गाव व परिसरात फुलझाडे, वृक्षसंवर्धन तसेच प्रभागातील घरांची व घरांच्या कुंपण भिंती (Compound Wall) यांची रंगरंगोटी व सुशोभीकरण .	१०	
६.	वैयक्तिक स्वच्छता		१०
	प्रभागातील ग्रामस्थ, मुला-मुलींची नखे, केस, गणवेश, कपडे इत्यादीचा स्तर तसेच, अंघोळ, मलमुत्र विसर्जन, हात धुण्याच्या सवयी योग्य असल्यास व प्रभागामध्ये कोठेही थुंकणे, पिचकारणे असे प्रकार न दिसणे-	१०	
७.	लोकसहभाग आणि वैयक्तिक व सामुहिक पुढाकारातून प्रभाग विकासासाठी राबविण्यात आलेले नाविन्यपूर्ण उपक्रम.		२०
	i) प्रभागामध्ये मागील ५ वर्षात एकही धार्मिक/जातीय दंगल/तेढ झाली नसल्यास-	५	
	ii) प्रभागाने विकासाची कामे लोकसहभागातून, लोकवर्गणीतून केली असल्यास (पुनर्भरण/शाळा /रस्ते/ जलसंधारण व इतर कामे) --	१०	
	iii) प्रभागाने स्वच्छता, पर्यावरण, सामाजिक एकता या अनुषंगाने प्रबोधनात्मक चर्चा सत्र व अन्य सामाजिक कार्यक्रमांचे आयोजन केले असल्यास--	५	
	एकूण गुण		१००

परिशिष्ट -२

“ राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज स्वच्छ ग्राम स्पर्धा ”
ग्राम स्वच्छता अभियानांतर्गत केलेल्या कामगिरीच्या मुल्यमापनाचे निकष
व त्या अनुषंगाने द्यावयाचे गुण.

क्र	विषय	गुण	एकूण
१.	पाणी गुणवत्ता व पाणी व्यवस्थापन		४०
	(i) पाणी पट्टी वसुलीचे प्रमाण ९०- १००% असल्यास - ८ गुण ७५ - ८९ % असल्यास - ६ गुण ५१ - ७४ % असल्यास - ४ गुण ५० % व त्यापेक्षा कमी - ० गुण	८	
	(ii) उशिरा पाणीपट्टी अदा करण्याकरीता २% प्रतिमाह दंड आकारलेला असल्यास	४	
	(iii) गावामधील पाणी पुरवठ्याच्या सुविधांमधून कुठेही पाणी वाहत नसणे/गळती नसणे.	२	
	(iv) घरगुती नळ जोडणीकरीता नळधारकांनी स्वतः पाणी मीटर बसविला असल्यास	३	
	(v) पाण्याचा स्रोत, साठवण, पाणी वहन मार्ग, सार्वजनिक वितरणाच्या जागा इत्यादी ठिकाणी स्वच्छता व परिसराचे सुशोभिकरण.	४	
	(vi) टी.सी.एल. पावडरचा नियमित वापर, पाणी नमुन्याची प्रयोग शाळेत १००% नियमित तपासणी (रासायनिक तसेच जैविक प्रदुषण) व तपासणीत १००% पाणी नमुने शुध्द आढळल्याबाबतचा जिल्हा प्रयोगशाळेचा अहवाल.	४	
	(vii) गेल्या ३ वर्षात गावात कोणतीही साथ आली नसल्यास व कोणताही जलजन्य रोगाचा प्रादुर्भाव झाला नसल्यास - ३ वर्षे - ५ गुण २ वर्षे- ३ गुण १ वर्षे - २ गुण १ वर्षापेक्षा कमी - १ गुण	५	
	(viii) पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोताचे स्वच्छता सर्वेक्षण करून त्यात आढळलेल्या त्रुटींची पूर्तता केली असल्याबाबतचा वरिष्ठ भूवैज्ञानिक यांचा दाखला.	५	
	(ix) पाणी पुरवठा अनुषंगिक बाबी अ) पाणी सुरक्षितता आराखडा उपलब्ध आहे. - २ गुण आ) प्रशिक्षित जलसुरक्षक कार्यरत असल्यास - १ गुण इ) ग्रामीण पाणी पुरवठा व स्वच्छता समिती कार्यरत असल्यास - २ गुण	५	

२.	शौचालय व्यवस्थापन		७०
	i) गावातील १००% कुटुंबांना शौचालयाची सुविधा असल्यास आणि १००% वापर असल्यास	१०	
	ii) गावातील अंगणवाडीत स्वच्छतागृह असल्यास तसेच हात धुण्यासाठी व्यवस्था असल्यास याबाबत प्रत्यक्ष तपासणीअंती गुण देणे. ३० पटसंख्येकरिता किमान एक स्वच्छतागृह असणे आवश्यक आहे.	५	
	iii) गावातील शाळा, महाविद्यालय व इतर शैक्षणिक संस्थेत स्वच्छतागृह (मुलांमुलींसाठी स्वतंत्र) असल्यास तसेच हात धुण्यासाठी व्यवस्था असल्याबाबत प्रत्यक्ष तपासणीअंती गुण देणे. (२० पटसंख्येकरिता एक स्वच्छतागृह व हात धुण्यासाठी व्यवस्था असणे आवश्यक).	५	
	iv) मासिक पाळी व्यवस्थापनाच्या नियमाप्रमाणे मुलींकरिता स्वतंत्र शौचालय असल्यास	५	
	v) गावातील शासकीय, निमशासकीय इमारती, कार्यालये, सहकारी संस्था, महिला मंडळ, युवक मंडळ अशा संस्थात्मक ठिकाणी पुरेशी शौचालये व मुतारींची व्यवस्था व वापर तसेच हात धुण्यासाठी व्यवस्था असल्यास (पुरुष महिलांकरिता स्वतंत्र)	१०	
	vi) गावात लग्नसमारंभासारख्या प्रसंगी तसेच बाजार, एस. टी. स्टॅण्ड, यात्रास्थळे, पर्यटनस्थळे अशा जादा व्यक्ती येणा-या सार्वजनिक ठिकाणी पुरेशी शौचालये व मुतारींची व्यवस्था, वापर व नियमित साफसफाई तसेच हात धुण्यासाठी व्यवस्था असल्यास (पुरुष महिलांकरिता स्वतंत्र)	१०	
	vii) पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतापासून शौचालये योग्य अंतरावर आणि तांत्रिकदृष्ट्या व पर्यावरणदृष्ट्या योग्य असल्यास	१०	
	viii) पुर्ण भरलेल्या सेप्टिक टाक्या, लीट पिट संडास, टाकी भरल्यास रिकामी करण्यासाठी व्यवस्थेबाबतची संपुर्ण माहिती ग्रामपंचायतीकडे उपलब्ध असल्यास	५	
	ix) शौचालय दुरुस्तीसाठी आवश्यक साहित्य व प्रशिक्षित मनुष्यबळ संबधी संपुर्ण माहिती ग्रामपंचायतीकडे उपलब्ध असल्यास	५	
	x) शौचालय वापर आणि देखभाल याअनुषंगाने ग्रामस्थांचे नियमित प्रबोधन होत असल्यास	५	

३.	घनकचरा व्यवस्थापन		३०
	i) घरोघरी व सार्वजनिक ठिकाणी कचरापेट्या पुरेशा संख्येने असून त्याचा नियमित वापर होत असणे, कचरा गोळा करण्यापुर्वी प्रत्येक घरात कच-याचे ओला, सुका व धोकादायक असे रोज वर्गीकरण होत असल्यास	१०	
	ii) त्याप्रमाणे गावात नियमित कचरा उचलला जात असल्यास व कचरा वाहून नेण्यासाठी सातत्यपूर्ण व स्वतंत्र व्यवस्था केली असल्यास	५	
	iii) गावातील १००% ओल्या कच-याचे भुनडप/नॅडप/गांडुळखत/कंपोस्ट खत इत्यादी मार्गाने खतात रुपांतर करण्यात येत असल्यास तसेच आरोग्य केंद्र, दवाखाने व रुग्णालये येथून निर्माण होणारा इतरांच्या आरोग्यास घातक ठरणा-या कच-याचे शास्त्रशुध्द पध्दतीने विल्हेवाट लावली जात असल्यास	१०	
	iv) कच-यापासून आर्थिक उत्पन्न घेण्यात येत असल्यास वा कच-यापासून खत निर्मिती करून खताचा वापर गावातील वृक्ष, बाग बगिचामधील झाडांकरिता करित असल्यास व त्याची नियमित नोंद ग्राम पंचायतीमधील उपलब्ध दस्तऐवजामध्ये असल्यास	५	
४.	सांडपाणी व्यवस्थापन		३०
	i) गावातील सांडपाण्याचे शोषखड्डे/ परसबाग, बंदिस्त गटारे व परसबाग इत्यादीद्वारे शास्त्रशुध्द विल्हेवाट.	१०	
	ii) ५० % पेक्षा जास्त कुटुंबाकडे सांडपाण्यासाठी शोषखड्डा/परसबागा असल्यास	१०	
	iii) मानवी विष्टा मिश्रित पाणी कुठेही सांडपाण्यामध्ये मिसळणार नाही अशा व्यवस्था असल्यास	५	
	iv) पाण्याचा नियंत्रित वापर, सांडपाणी धोके व व्यवस्थापन पध्दती याबद्दल ग्रामस्थांचे प्रबोधन नियमित होत असल्यास-	५	
५	घर, गांव, परिसर स्वच्छता		२०
	i) गावातील रस्ते, गल्ल्या, घरासमोरील अंगणे, परसदारे यांची रचना, स्वच्छता व सजावट, गाव व परिसरात फुलझाडे, वृक्षसंवर्धन, गावात / घरात / शाळेत / सरकारी कार्यालये कुठेही थुंकणे, पिचकारणे असे प्रकार न दिसणे.	४	
	ii) गावातील जनावरांच्या मलमूत्राची शास्त्रशुध्द पध्दतीने व्यवस्थापन व असलेल्या गोठ्यांची/ खुराड्यांची शास्त्रशुध्द व्यवस्था,	४	

	iii) गावात कोठेही माशा, चिलटे व डासांसाठी प्रतिबंधात्मक उपाययोजना व या किटकांचा प्रादुर्भाव नसणे, याकरिता गप्पी मासे पाळणे, गावपरिसरातील मोकळ्या जागा/मैदानांवरील व पाणी साठयावरील अनावश्यक गवत व इतर रानटी वनस्पती यांचे वेळोवेळी छाटणी करणे, (चा-यासाठी असलेले गवत सोडून)	२	
	iv) गावातील सर्व घरे, सार्वजनिक इमारती, कुंपण भिंती (Compound Wall) ची रंगरंगोटी व सुशोभीकरण	१०	
६	वैयक्तिक स्वच्छता		१०
	i) शाळकरी, अंगणवाडीतील मुला-मुलींची नखे, केस, गणवेश, कपडे इत्यादीचा स्तर तसेच, अंधोळ, मलमुत्र विसर्जन, हात धुण्याच्या सवयी (Random sampling पध्दतीने) योग्य असल्यास	५	
	ii) गावातील महिला, युवक, युवती, विद्यार्थी, वृद्ध गृहस्थ यांच्या पिण्याच्या पाणी घेण्याच्या सवयी व शौचानंतर, जेवणापूर्वी व जेवणानंतर हात धुण्याच्या सवयी (प्रत्यक्ष निरीक्षण, मुलाखती इत्यादीद्वारे तपासून गुण द्यावेत)	५	
	एकूण गुण		२००